

likovne motive zaštite na radu u Srednjovekovnoj Srbiji. Smatramo da su ova dela data od napred dva citirana autora, i to iz perioda najmoćnijeg imperijalnog perioda Dušanovog carstva i iz perioda veoma značajnog po demokratskim karakteristikama još uvek jake države despota Stefana Lazarevića. Ovi prilozi nas upućuju na dalja traganja i nastojanja da se u ovoj materiji što više rasvetli za nas zatamljeni period vremena srpskog srednjeg veka, upravo rudarstva kao vodeće srednjovekovne industrijske delatnosti u tadašnjoj Srbiji, a posebno pratećih mera zaštite na radu koje su već danas neosporne.

Literatura

¹ Radojčić N., Zakon o rudnicima Despota Stefana Lazarevića, S. A. N. U., Naučno delo, Beograd, 1962. — ² Dimitrijević S., Starinar Arheološkog instituta, 1967, XVIII, 77.

SOME PROTECTIVE MEASURES IN MEDIEVAL SERBIA.

(ARTISTIC FORMS)

Branislav NOVAKOVIĆ

THE MINING INDUSTRY WAS VERY DEVELOPED AND ON A HIGH LEVEL in Medieval Serbia, and even had a certain influence on mining in the Ottoman Empire. The most important production of that time was, undoubtedly, the Law on Mines, by Despot Stefan Lazarević. After the discovery of this excellent work by Professor Dr. N. Radojčić and its publication ten years ago, some elements of the protection of miners in Medieval Serbia came to light.

Some Serbian Medieval coins were also found. They were of the imperial period and had the face of a Serbian Medieval miner on them.

All these data enabled the autor to describe some interesting elements of the protection of miners in Medieval Serbia.

PLES MRTVACA S ISTARSKIH FRESAKA.

ANALIZA UMJETNIČKIH I MEDICINSKIH ELEMENATA

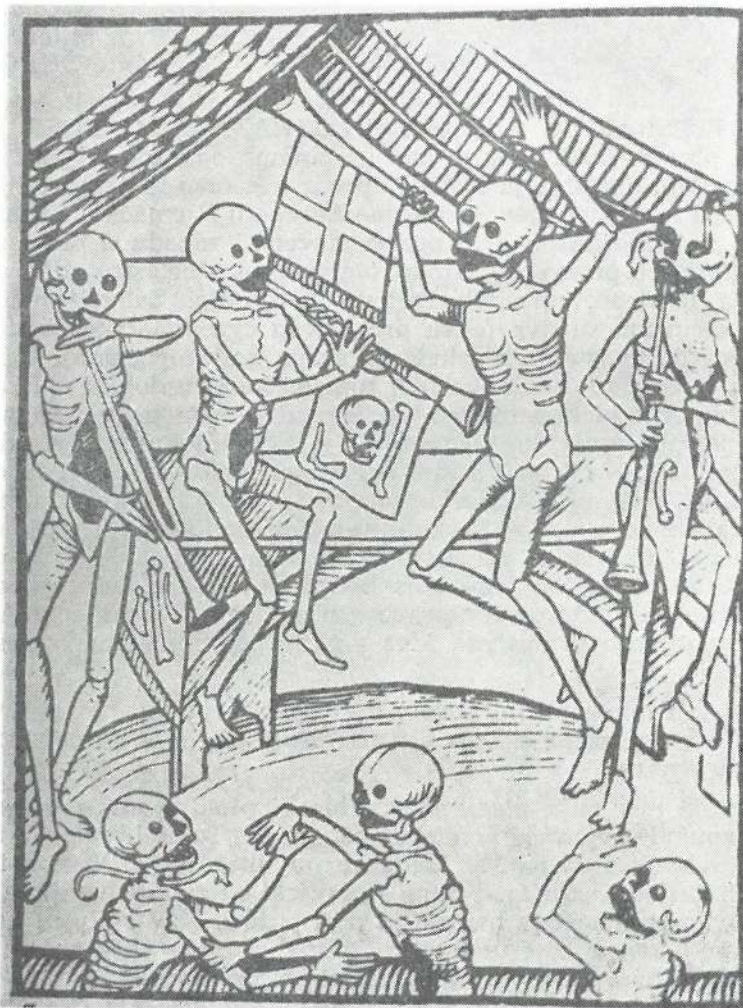
Nikola KORIN
Mileva KORIN
Ante ŠKROBONJA

POJAVA LITERARNIH I LIKOVNIH IZRAZA KOJI NOSE ZAJEDNIČKO ime *ples mrtvaca* ili ples nad grobovima, odnosno trijumf smrti ili povorka mrtvih, predstavlja evropski predrenesansni fenomen koji se prvi puta javlja u zemljama sjeverozapadne Evrope u Njemačkoj i Francuskoj. Odatle su se ti motivi proširili prema sjeveru i zapadu u pravcu Holandije i Engleske, a prema jugoistoku sve do centralne Istre gdje se daljnja penetracija iz neprotumačivih razloga zaustavlja. Zahvaljujući sticaju okolnosti sačuvana su dva takva dragocjena egzemplara u vidu fresaka na zidovima dviju istarskih crkvice. Prva u gotičkoj gradnji u Beramu, a druga u trobrodnoj pseudobazilici romantičnog razdoblja u Hrastovlju. Taj bizarni umjetnički izraz nastao je nedvojbeno u čvrstoj zavisnosti od masovnog umiranja, koje se sretalo u tadanjoj Evropi prigodom čestih provala kuge. Na drugoj strani izgleda prihvatljivo da su takove predodžbe mogle lakše unijeti široke narodne mase u religiozna, filozofska i umjetnička tumačenja nego li školovani kler ukalupljen u svoje dogmatске formule. Treba istaći da se te dvije freske nisu javile u reprezentivnim crkvama zapadne Istre koja bijaše pod jakim romanskim uplivima i školovanim klerom, već upravo u njenim centralnim selima gdje je djelovao razmjerno primitivan kler poznat pod imenom popova glagoljaša.

Kad se saberu mnogobrojni podaci koji opisuju pojavu mrtvačkog plesa u tadanjoj Evropi, mogu se izdvojiti tri tumačenja koja bi mogla rasvijetliti njegovu pojavu.

Prema prvom mišljenju *ples mrtvaca* bio bi prisilno mučenje onih duša koje su napustile svjetovni život bez pokajanja. Tome bi odgovarao naziv ples nad grobovima. U tom bi kontekstu taj literarni ili likovni izraz bio umjetnički prikaz čistilišta. Prema Rosenfeld-ovim ispitivanjima ta neobična likovna kompozicija nastala je prvi puta u XIV stoljeću kao vizija jednog dominikanca iz Würzburga. Prema drugom shvatanju mrtvački ples bio bi likovni izraz tadanjih crkvenih propovijedi. On se odista i javlja isključivo u zemljama jakog kršćanskog utjecaja. Neki su vjernici u to vrijeme slušajući crkvene propovijedi u naročitim kostimima imitirali riječi propovjednika. One su se svakako u vrijeme epidemija odnosile najviše na prolaznost života, na dolazak iznenadne smrti, a vjerovatno i na molbe da se zaštiti narod od naleta kuge. Možda je na taj način

nastala i lijepa slika *mrtvačkog plesa* od Bern Notkea u Lübecku. Na njoj se razabiru i francuski utjecaji. Uz ostale sadržaje naznačeno je da se plemići trebaju kloniti oholosti, obrtnici prevara, a svećenici raskalašenosti. Treće se tumačenje priklanja pučkoj predodžbi o prolaznosti života, uz naglasak na jednakost svih ljudi u mrtvačkoj povorci. Pa kad se već ta opravdana želja za jednakošću ne može postići za života, čak ni uz božju pomoć, tada je treba prikazati u najslabijem ljudskom momentu kad smrt pozivlje sve, od cara i pape do hromog prosjaka u svoje carstvo. Promatrajući istarske plesove mrtvaca teško se oteti misli da oni ne predstavljaju upravo takvu istinu i želju, nacrtanu rukom nevještog, pri-

Slika 1. Heinrich Knobloch: Orkestar mrtvačkog plesa, Heidelberg 1485. Crtež se izrazito razlikuje od istarskog mrtvačkog plesa. Radi se o francuskom utjecaju na njemački izraz kod čega su karakteristični instrumenti koje upotrebljava neumoljiva smrt.

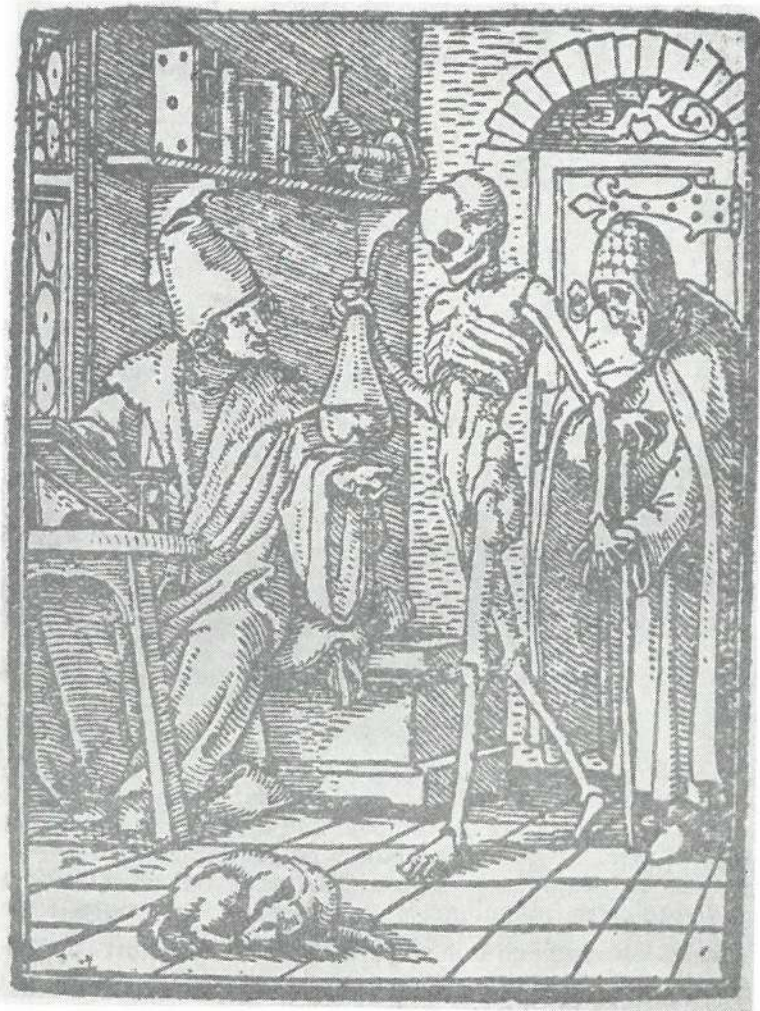
Slika 2. Hans Holbein 1525: Smrt ne šteti ni kraljicu. Slični je motiv znatno ranije prisutan i na istarskom mrtvačkom kolu.

mitivnog seljačkog majstora. Umjetnici koji su oslikavali istarske crkvice nose u sebi mnogobrojne osobine. Oni su, bez obzira na *ples mrtvaca*, crtali na malim zidovima prave stripove, kao da žele izraziti narodni govor i vjerovanje. S medicinske tačke gledišta ne samo *ples mrtvaca* već i česte pojave svetaca-zaštitnika od počasti Fabijana, Sebastijana i Roka nesumnjivo govore o čestim epidemijama, najvjerovatnije kuge.

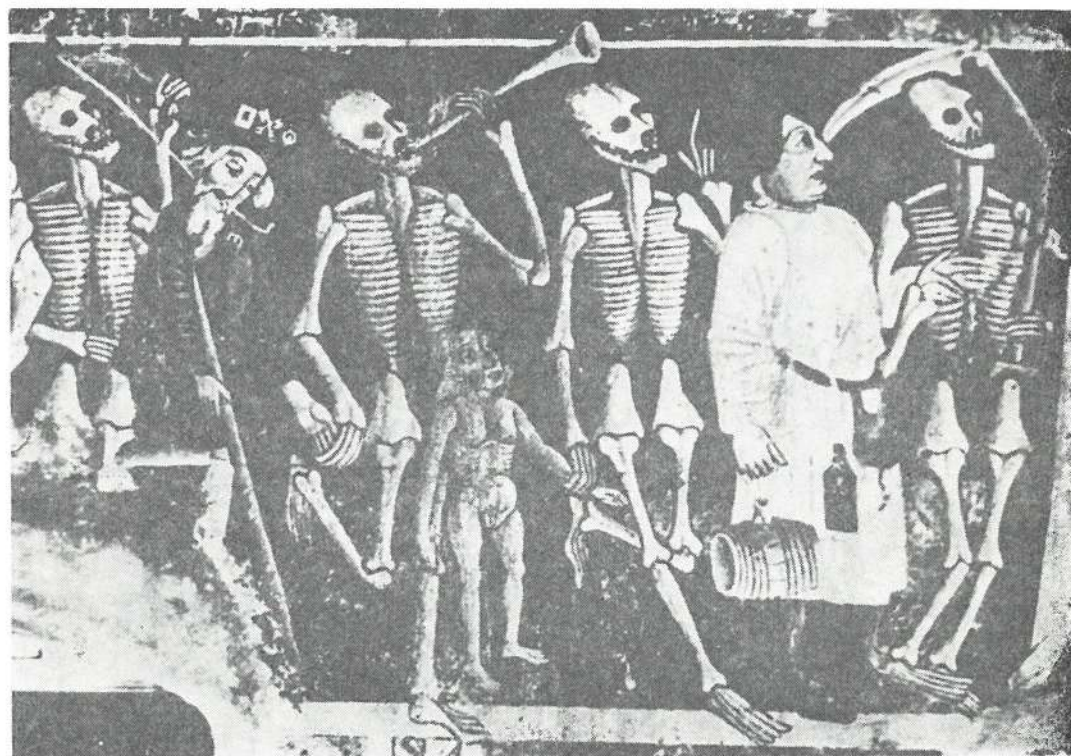
Istarske freske istovremeno dokazuju da istarski majstori nisu jednostavno prerasavali poznate motive već su im davali svoje atribute. Anatomija im bijaše očito slaba strana. Za njih je vrat obični valjak, a zdjelica neka neobična kost nalik skraćenom femuru. Pa čak ni o broju rebara nisu imali neku pouzdanu predodžbu. Bili su to istovremeno zidari i slikari.

Njihov je alat bio primitivan, a njihove boje posve jednostavne. U tom vremenu nisu postojali u Istri drugi likovni izrazi izuzev zidnog slikarstva.

Mada se kod Vincenta iz Kastva, koji je oslikao Beramski zid, susreću tri utjecaja, tj. južni romanski, alpski-gotski i njegov iskonski, slavenski izraz kao posljedica tijesnog života sa narodom, on ocrta povorku mrtvaca ne samo kao upozorenje ili želju za spasenjem već istovremeno kao kritičku predodžbu. U njegovoj povorci nema ni seljaka ni liječnika. Teško se oteti misli da to nije namjerno učinio. Njegova povorka poznaje hijerarhijski svijet, ali je debeli krčmar s čuturum vina i ključevima bogatog podruma naročito naglašen. Njegovi kosturi, ili simboli

Slika 3. Hans Holbein 1525: Smrt i liječnik. Nešto sličnog znatno ranije uvrstio je u mrtvačku povorku Ivan iz Kastva na hrastovljanskoj fresci.

Slika 4. Detalj s beramskog plesa mrtvaca. Beramska freska Vincenta iz Kastva spada u starije prikaze tog interesantnog predrenesansnog motiva. Realizirana 1474

smrti su međusobno slični, iako jedni nose alat zemljoradnika a drugi glazbene instrumente. Uplivi zapada i sjevera su evidentni. Hrastovljanska freska od Ivana iz Kastva ne razlikuje se mnogo od Beramske, te je vrlo vjerojatno da se na njoj nalaze elementi iz starijeg beramskog uzorka. Nije isključeno da je umjetnik zbog svojih iskustava s ljekovima dodao u sredini svoje povorke liječnika u uniformi koja podsjeća na monaha. Da li je on u tom bio originalan ili su mu dospjeli do ruku drvorezi sličnih sadržaja sa sjevera, teško je reći. U svakom slučaju izraz lica tog liječnika ili možda poznavaoa droga nije nipošto veseo. Možda je čak u tom izrazu sakriven poraz.

Istarske povorke mrtvih kao i ostale freske u tom dijelu Istre pripadaju gotskom svijetu oblika. U drugoj polovini XVI stoljeća dopire u taj odvojeni istarski svijet zakašnjela renesansa. I mada ondje nisu postojali preduvjeti za njeno prihvatanje kao stila, to se ipak prema Fučićevoj formulaciji-svježi renesansni oblici nakalemljuju kao obnovljeni riječnik na pučki seljački izraz. Kad je izbio protestantizam i reformacija, sa malih su kapela postepeno nestajale osebujne freske koje su toliko tipične za predrenesansno doba. Nastala je pukotina koja je rascijepila idealnu vezu umjetnosti s njenim domaćim tлом i njenom prisnom ljudskom sredinom.

THE DANCE OF DEATH ON ISTRIAN FRESCOES
ANALYSIS OF ARTISTIC AND MEDICAL ELEMENTS

Nikola KORIN
Mileva KORIN
Ante SKROBONJA

THE APPEARANCE OF LITERARY AND PICTORIAL SPECTACLES, BEARING the names of »Death Dance«, »The Dance above the Graves«, »The Triumph of the Dead«, as well as »The Procession of the Dead« symbolize European pre Renaissance and Christian phenomenon which appeared for the first time in northwest Europe — Germany and France. From there it extends towards the North and the West, but to the Southeast only to Central Istria, and no further. Why it stopped there cannot be explained. Thanks to strange circumstances two valuable examples were saved, in the form of frescoes in two small chapels in the villages of Beram and Hrastovlje.

The authors in their article describe the medical, artistic and social events which influenced primitive Istrian painters and bricklayers to execute the said frescoes.

Slika 5. Mrtvački ples sa zida crkve u Hrastovlju koja je oslikana 1490. Radovi pripadaju Ivanu iz Kastva. Na slici se vidi interesantni detalj iz velike kompozicije koja zauzima jedan cijeli zid, a prikazuje bogalja kojega odvodi smrt

Literatura

¹ Fučić B., Majstor Ivan iz Kastva i njegova sredina, Zbornik za umjetnostno zgodovino, V-VI, Steletov zbornik, Ljubljana, 1959. — ² Fučić B., Istarske freske, Zora, Zagreb, 1963. — ³ Tartalja H. Kovačić D., Mrtvački ples kao tema fresaka u Istri, Saopćenja, Pliva, 1969 12, 1. — ⁴ Glesinger L., Kuga, povijest, Medicinska enciklopedija Leksikografski zavod Jugoslavije, Zagreb 1962, 6, 250. — ⁵ Rosenfeld H., Der Totentanz, Abbotempo, Smeets Offset, Weert, 1970, 2, 26.